

УДК 347.254

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.3.6>

СТЕЦЕНКО А. А.

**СТАНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ
У СПРАВАХ ПРО ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ****FORMATION OF CIVIL JURISDICTION IN CASES ON FORCED EVICTION**

У статті розкрито проблеми становлення цивільної юрисдикції у справах про примусове виселення. Наведена тема має науково-практичне значення для розвитку суспільних відносин, розбудови правової держави, водночас в українському суспільстві є певна недосвідченість щодо можливості захисту своїх прав за допомогою міжнародних інституцій. Дослідження проведене з використанням національного законодавства України, аналізу судової практики, літературних джерел. Розкрито, що юридична конструкція примусового виселення передбачає сукупність факторів: видалення із житла та неможливість доступу до юридичних форм захисту їх прав. Примусове виселення завжди обумовлене видаленням особи з житла, у якому вона проживає, та неможливістю подальшого користування житловим приміщенням, житлово-комунальними послугами. Таке виселення може відбутися, коли це розумно та виправдано. Наголошено, що окремої судової практики у сфері примусового виселення за роки незалежності України практично не було сформовано. Існує лише практика розгляду житлових спорів, яка й охоплює справи щодо виселення. Сучасна судова практика сформована без врахування положень «Зауваження загального порядку № 7 про право на достатнє житло: примусове виселення» Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних питань (1997) (*General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art. 11.1): forced evictions*). Визначено, що у відносинах виселення, яке є наслідком примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності простежується прояв цивільної юрисдикції у широкому розумінні, оскільки спір за участю суб'єкта владних повноважень, його індивідуального акту розглядається за правилами адміністративного судочинства. Встановлено, що розгляд справ, пов'язаних із примусовим виселенням, може відбуватися за правилами як адміністративного, так і цивільного судочинства. Доведено, що цивільна юрисдикція у справах про примусове виселення має тлумачитися в широкому розумінні, як повноваження всіх державних і недержавних органів, посадових осіб з розгляду та вирішення цивільних спорів у сфері примусового виселення. При цьому цивільна юрисдикція у справах про примусове виселення перебуває у стадії становлення.

Ключові слова: житло, виселення, примусове виселення, суд, цивільна юрисдикція, адміністративна юрисдикція, цивільне судочинство, право на житло, захист прав.

The problems of the formation of civil jurisdiction in cases on forced eviction have been revealed in the article. The given topic has a scientific and practical significance for the development of social relations, the development of the rule of law state, but at the same time, there is a certain lack of experience in Ukrainian society in regard to the possibility of protecting own rights with the help of international institutions. The research has been accomplished by using the national legislation of Ukraine, analysis of case-law and literary sources. It has been revealed that the legal construction of forced eviction involves a combination of facts: removal from housing and lack of availability to legal forms of protection of the rights. Forced eviction is always stipulated by the removal of a person from the housing, where he / she lives, and by the impossibility of further use

of housing, housing and public utility services. Such an eviction may occur when it is reasonable and justified. It has been emphasized that the case-law in the field of forced eviction was not formed during the years of Ukraine's independence. There is only the practice of hearing housing disputes, which covers eviction cases. Modern case-law is formed without taking into account the provisions of General Comment No. 7 of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (1997) on the right to adequate housing: forced evictions. It has been determined that a manifestation of civil jurisdiction in a broad sense can be traced in eviction relations, which is a consequence of the forced expropriation of land plots and other objects of immovable property located there for reasons of public necessity, since a dispute involving a subject of authoritative powers, its individual act is considered according to the rules of administrative proceedings. It has been established that hearing cases related to forced eviction can take place both under administrative and civil proceedings. It has been proved that civil jurisdiction in cases on forced eviction should be interpreted in a broad sense, as powers of all state and non-state agencies, officials considering and resolving civil disputes in the field of forced eviction. At the same time, civil jurisdiction in cases on forced eviction is in the status of formation.

Key words: *housing, eviction, forced eviction, court, civil jurisdiction, administrative jurisdiction, civil proceedings, right to housing, protection of rights.*

Вступ. Проблематика щодо примусового виселення є предметом складної дискусії правників у всьому світі. Таке положення обумовлено тим, що воно є правовою категорією, яка охоплює різні за своїм змістом юридичні факти, адже має один наслідок – позбавлення людини житла. Її визначення було закріплено у документі «Зауваження загального порядку № 7 про право на достатнє житло: примусове виселення» Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних питань (1997) (далі – Зауваження загального порядку № 7). Відповідно до цього документа такий вид виселення завжди пов'язаний з видаленням осіб з їх житла/землі проти їхньої волі, без надання доступу до юридичних форм захисту їх прав. При цьому використання терміна «примусове виселення» в деяких аспектах є проблематичним. Разом з тим міжнародна спільнота, особливо в контексті Комісії з прав людини, вирішила все ж такі посилалися на цю термінологічну дефініцію [1]. Примусове виселення має місце в разі залишення людиною житла внаслідок збройного та іншого конфлікту, для врятування власного життя; реструктуризації застарілого житлового фонду; знесення будинків для розвитку територій тощо. Для України питання примусового виселення є доволі актуальними та нагальними. Зокрема у Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р визначено, що до 24 лютого 2022 р. в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб обліковувалися 1 470 072 таких осіб. Одним з наслідків збройної агресії проти України стало посилення процесів переміщення осіб на території України та за її межі. Станом на 3 січня 2023 р. кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становила 4 856 907 осіб [2]. Особи, які були вимушені залишати свої домівки, також можуть розглядатися як такі, що зазнали примусового виселення та потребують захисту своїх житлових прав.

Окремо слід наголосити, що юридична конструкція примусового виселення передбачає сукупність фактів: видалення з житла та неможливість доступу до юридичних форм захисту їх прав. При цьому в такому разі захист прав особи, що зазнала примусового виселення, може реалізовуватися шляхом звернення до Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних питань. Водночас в українському суспільстві є певна недосвідченість щодо можливості захисту своїх прав за допомогою міжнародних інституцій, тому найбільш поширеним є звернення до суду щодо захисту своїх майнових прав, зокрема права власності, права на житло. Незважаючи на це, окремої судової практики у сфері примусового виселення за роки незалежності України практично не було сформовано. Існує лише практика розгляду житлових спорів, яка й охоплює справи щодо виселення. Сучасна судова практика сформована без врахування положень Зауваження загального порядку № 7. Тому можна констатувати, що цивільна юрисдикція у сфері примусового виселення перебуває у стадії становлення.

На рівні наукових досліджень до питань примусового виселення та цивільної юрисдикції житлових справ звертались низка дослідників. Так, О. Є. Аврамова надала характеристику примусового виселення [3, с. 118]. Аналіз стану дослідження примусового виселення з міст Європи, Африки, Азії та Латинської Америки проведено у статті К. Брікелл (*Brickell, K.*), М. Ф. Аррігойтіа

(Arrigoitia, M. F.), А. Васудеван (*Vasudevan, A.*) «Географії примусового виселення: позбавлення власності, насильство, опір» [4]. На необхідність врахування норм міжнародного права як частину міжнародного стандарту звертає увагу В. А. Кройтор [5; 6; 7], саме такий підхід слід закладати у відносини щодо захисту прав при примусовому виселенні. У правовій літературі всі міжнародні норми в галузі прав і свобод людини прийнято називати міжнародними стандартами [8, с. 66]. Розгляд питання про відповідність процедури примусового виселення міжнародно-правовим стандартам пов'язується також з реалізацією стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу.

Проблематику захисту від примусового виселення згідно з міжнародними актами у сфері прав людини було досліджено Б. Суонні (*Swannie B.*) [9]. Визначення цивільної юрисдикції як правової категорії охарактеризовано у праці Т. А. Стоянової [10, с. 14]. У наведених працях лише виокремлено часткові підвалини становлення цивільної юрисдикції у справах про примусове виселення. Водночас наведена тема має науково-практичне значення для розвитку суспільних відносин, розбудови правової української держави. Тому тема становлення цивільної юрисдикції у справах про примусове виселення є актуальною для сучасних наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення певної тенденції становлення цивільної юрисдикції у справах про примусове виселення. Для досягнення цієї мети поставлені наступні завдання: охарактеризувати примусове виселення як правову категорію; визначити особливості цивільної юрисдикції у справах про примусове виселення; надати рекомендації щодо подальшого врегулювання відносин у сфері примусового виселення.

Результати дослідження. Поняття цивільної юрисдикції не закріплено у цивільно-процесуальному законодавстві, і, як наслідок, у науці виникла дискусія щодо цієї категорії. В літературних джерелах визначено, що цивільну юрисдикцію можна розглядати в широкому та вузькому сенсі. У широкому цивільну юрисдикцію необхідно розуміти як повноваження всіх державних і недержавних органів, посадових осіб з розгляду та вирішення цивільних спорів; у вузькому цивільна юрисдикція визначається як повноваження судів з розгляду цивільних справ за правилами цивільного процесуального законодавства [10, с. 14]. З наведеного випливає, що вузький аспект цивільної юрисдикції зводиться до компетенції суду щодо розгляду та вирішення справи [11, с. 104]. При цьому судовою юрисдикцією – це інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного [12]. Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України: суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин [13]. Розгляд житлових справ судами дає можливість стверджувати, що справи щодо виселення з житла охоплюються цивільною юрисдикцією.

Слід звернути увагу, що примусове виселення може бути предметом не лише судового розгляду, існує й процедура примусового відчуження об'єктів нерухомого майна, в якій об'єктом владних повноважень виступають органи державної влади, зокрема місцевого самоврядування. Відомо, що відчуження приватних нерухомих об'єктів для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності відбувається відповідно до Закону України від 17 листопада 2009 року «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [14]. Так, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування мають право викупу земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб, для таких суспільних потреб (ч. 1 ст. 7 Закону). Сільські, селищні, міські ради, Київська і Севастопольська міські ради в межах території здійснення їх повноважень приймають рішення про викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені (ч. 1 ст. 9 Закону) [14]. Аналізуючи наведені правові норми, можна помітити, що правовідносини щодо примусового виселення у разі відчуження земельної ділянки та житла, яке розміщено на ній, з мотивів суспільної необхідності, виникають з рішення органу місцевого самоврядування, який у процесі реалізації цього правовідношення має можливість врегулювати спірні правовідношення, зокрема щодо форм, розмірів компенсації.

Законодавець також встановлює й певні механізми захисту прав власників у разі відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності. У разі неотримання згоди власника земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з викупом цих об'єктів для суспільних потреб зазначені об'єкти можуть бути примусово відчужені в державну або комунальну власність лише як виняток з мотивів

суспільної необхідності. Примусове відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності здійснюється за рішенням суду (ч. 1.3 ст. 15 Закону) [14]. При цьому цільове призначення подальшого використання вилученої земельної ділянки чи іншого нерухомого майна є однією з найістотніших складових подальшого правового режиму відчуженої власності [15, с. 132, 133]. Щодо цього наведемо приклад. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду переглянув в апеляційному порядку справу за позовом Кобеляцької районної державної адміністрації Полтавської області до фізичної особи, в якій позивач просив примусово відчужити земельну ділянку, належну відповідачеві, з мотивів суспільної необхідності. Суть спору полягає в тому, що в межах Кобеляцького району Полтавської області під час проведення проєктно-планувальних робіт визначено земельні ділянки, які потрапляють під відчуження для реалізації запланованих будівельних робіт (будівництво автомобільної дороги загального користування державного значення). Одна з таких частин земельної ділянки площею 0,2655 га із земельної ділянки площею 5,80 га, що належить фізичній особі (відповідачеві) на підставі державного акта на право власності на земельну ділянку, підлягає викупу для суспільних потреб. Відповідач згоді на викуп частини земельної ділянки не надав, вказавши, що відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» бажає відчужити державі виключно всю земельну ділянку, оскільки раціональне використання решти площі за цільовим призначенням буде неможливим. Розглядаючи справу, Верховний Суд зазначив, що норма законодавства (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності») надає пріоритет саме волі власника земельної ділянки щодо вирішення питання про можливість раціонального використання решти її площі за цільовим призначенням. Буквальне тлумачення вказаної норми свідчить, що законодавець не висуває вимог щодо необхідності доведення власником землі неможливості раціонального використання решти земельної ділянки, і власник наділений правом самостійно визначати можливість або неможливість використання решти земельної ділянки, а також звертатися з вимогою про відчуження всієї земельної ділянки. Отже, позовні вимоги Кобеляцької райдержадміністрації про відчуження тільки частини земельної ділянки площею 0,2655 га із загальної площі земельної ділянки 5,8 га є втручанням держави у право на мирне володіння майном [16]. Варто підкреслити й те, що захист прав особи при відчуженні нерухомого майна в такому разі відбувається в межах адміністративної юрисдикції, оскільки згідно з п. 2 ч. 1 ст. 5 КАС України кожна особа має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист шляхом визнання протиправним і скасування індивідуального акта чи окремих його положень [17].

Водночас, як на рівні правової регламентації, так і у юридичних наукових джерелах, лише частково досліджується питання щодо примусового виселення у разі примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності. У судовій практиці такі спори не віднесені до житлових спорів. Наприклад, у п. 24 Постанови Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» від 01.03.2013 р. № 3 визначено перелік житлових (цивільних) спорів, серед яких не виокремлені спори щодо примусового виселення [18]. Таке положення обумовлено тим, що ці справи віднесені до адміністративної юрисдикції. Отже, у відносинах виселення, яке є наслідком примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності простежується прояв цивільної юрисдикції у широкому розумінні. Звернемо увагу і на склад публічних суб'єктів цих правовідносин: 1) органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень мають право приймати рішення про викуп земельних ділянок; 2) суд може ухвалювати рішення щодо примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності, у разі виникнення спору; 3) суд може визнати протиправним і скасувати індивідуальний акт або окремі його положення щодо примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені.

Визначення особливостей цивільної юрисдикції у відповідній категорії справ неможливо без встановлення характеристики предмета спірних правовідносин, а тому звернемося до характеристики примусового виселення як спірного правовідношення. Відомо, що здійснення

правосуддя в цивільних справах полягає у застосуванні судом закону до встановлених під час судового розгляду фактичних обставин справи [19, с. 69]. Виходячи з цього, виникає потреба виявити перспективи правового регулювання відносин примусового виселення згідно з нормами насамперед національного законодавства. Відповідно до положень законодавства України, слід розмежувати примусове виселення: 1) як житлово-правову категорію за національним законодавством України (передбачає всі випадки виселення, що відбуваються поза волею власника); 2) у розумінні міжнародного права (охоплює випадки свавільного виселення, виселення внаслідок погрози, збройного конфлікту, правомірне примусове виселення при урбанізації) [20, с. 198]. Примусове виселення, незалежно від виду його юридичної конструкції, це завжди видаленням особи з житла, в якому вона проживає, та неможливістю подальшого користування житловим приміщенням, житлово-комунальними послугами. При цьому виселення може відбутися, коли це розумно та виправдано [9]. Окремо слід означити, що примус при виселенні полягає у тому, що рішення про виселення приймається поза волею особи, на нього користувач житла не може вплинути. У такому випадку з'являються нові форми соціальної нерівності, обумовлені позбавленням жила [4]. Крім того, захист суб'єктивного прав людини, що примусово виселяється, є дещо обмеженим. Наведене вказує, що існує нагальна науково-практична потреба створення механізмів щодо захисту прав людини при примусовому виселенні, який може відрізнитися залежно від підстав його застосування.

Примусове виселення, відповідно як до міжнародного, так і національного законодавства, матиме місце в разі реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду відповідно до положень Закону України «Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду» (далі – Закон) [21]. Процедура виселення встановлена у ст. 12 Закону, проаналізуємо її. Засади реконструкції встановлені у ч. 1 ст. 12 Закону: «реалізація інвестиційних проєктів комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду здійснюється за умови попереднього і повного відшкодування вартості втрат власникам жилих приміщень шляхом надання за їх згодою іншого житла або грошової компенсації» [21]. Тобто основоположним у відносинах примусового виселення при комплексній реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду є елемент компенсації.

Звернемо увагу, що законодавець не закладає засаду згоди власника житла щодо знесення нерухомого об'єкта, а лише вказує, що власникам нежилих приміщень надається за їх згодою інше рівноцінне нежиле приміщення або грошова компенсація, а спори щодо вилучення жилого (нежилого) приміщення, розміру викупної вартості або інших умов компенсації вирішуються в судовому порядку (ч. 2, ч. 4 ст. 12 Закону). Виходячи з цього, власник житла має право на вибір компенсації, однак ніяк не може вплинути на прийняття рішення про знос житлового будинку в разі реалізації інвестиційних проєктів комплексної реконструкції кварталів. Отже, законодавець не визначає форму захисту суб'єктивних прав власника житла при прийнятті рішення щодо позбавлення його власності та виселення. Водночас відселення власників (наймачів) жилих (нежилих) приміщень будинків, що реконструюються, здійснюється за умови згоди цих власників (наймачів) відповідно до договорів, які інвестор-забудовник укладає з кожним власником (наймачем) цих приміщень. Відселення наймачів жилих (нежилих) приміщень здійснюється за умови попереднього надання їм інших рівноцінних за площею та кількістю кімнат жилих (нежилих) приміщень у межах кварталу (мікрорайону) комплексної реконструкції населеного пункту в порядку, встановленому законодавством (ч. 6, ч. 8 ст. 12 Закону) [21]. Аналізуючи положення ст. 12 Закону, можна визначити, що законодавцем не встановлена процедура у разі відмови особи виселитися з житла. Лише передбачено, що всі спори, які виникають у зв'язку з виконанням інвестиційного проєкту комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду щодо речових прав на житловий (нежитловий) фонд, вирішуються в судовому порядку (ч. 20 ст. 12 Закону) [21].

Наведене означає, що в разі комплексної реконструкції кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду процедурні питання вирішуються на підставі рішень органів місцевого самоврядування, а в разі виникнення спору він вирішується в судовому порядку. Медіаційні дії у такому випадку не визначені у законодавстві, водночас внаслідок розвитку інституції позасудового розгляду спорів цей напрям слід запропонувати і для вирішення питань щодо примусового виселення. Слід зазначити, що комплексна реконструкція кварталів планувалась до початку війни в Україні щодо так званих будинків «хрущовок». У повсякденному праві можливо буде змінено зміст цих відносин, оскільки реконструкція може бути поширена і на зруйновані, пошкоджені квартали житлового фонду.

Окремо слід проаналізувати примусове виселення в разі визнання житлового будинку аварійним, тобто небезпечним для проживання. Щодо цього наведемо приклад із судової практики. Так, 4 грудня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом про виселення відповідачів із житлового приміщення з наданням іншого житлового приміщення. Суди встановили, що ПрАТ «Трест «Київміськбуд-2» є власником гуртожитку, побудованого в 1953 році, що підтверджується свідцтвом про право власності. Відповідно до акта огляду, проведеного ПрАТ «Трест «Київміськбуд-2» у 2017 році, приміщення гуртожитку мало значні пошкодження. За два місяці до виведення будівлі з експлуатації всіх мешканців гуртожитку, в тому числі відповідачів, листами повідомлено про реконструкцію гуртожитку та відключення від зовнішніх мереж електропостачання, газопостачання, теплопостачання, водопостачання, водовідведення, виведення з експлуатації та запропоновано переселитися в інший гуртожиток. На запропоноване переселення відповідачі не погодились, про що позивача було повідомлено листом. Верховний Суд дійшов висновку, що виселення відповідачів відбулось із порушенням вимог, оскільки єдиною належною та допустимою підставою віднесення зазначеного будинку до такого, що перебуває в аварійному стані, може бути рішення виконавчого органу відповідної місцевої ради, прийнятого на підставі обстеження в установленому законодавством порядку стану гуртожитку (цілісного майнового комплексу чи його відокремленої частини), з наступним затвердженням сесією цієї ради. Позивач не надав (і суди під час розгляду справи не встановили існування) відповідного рішення про визнання гуртожитку таким, що перебуває в аварійному стані або в стані, непридатному для проживання людей [22].

Враховуючи обставини справи, слід погодитись з О. Є. Аврамовою, яка зазначила наступне:

1) предметом справи було примусове виселення, адже матеріали справи не містять посилення на положення міжнародного права щодо захисту від примусового виселення;

2) відбулось відключення від житлово-комунальних послуг (зовнішніх мереж електропостачання, газопостачання, теплопостачання, водопостачання, водовідведення) усіх мешканців гуртожитку до винесення правомірного рішення про аварійність будинку, що фактично позбавило людей права жити в достатніх умовах. Це є порушенням ст. 48 Конституції України, що гарантує кожному право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [23]. Суд не дав оцінку стану людей, які були вимушені проживати у неадекватних житлових умовах, порушенню їх основоположних прав на достатній рівень життя;

3) позивачем було порушено процедуру визнання гуртожитку аварійним. Звернемо увагу, що виселення не слід співвідносити з припиненням житлових правовідносин проживання, оскільки для виселення необхідна відповідна підстава, що впливає з припинення проживання у житлі, а вимога про виселення має розглядатися не як наслідок припинення проживання, а як самостійна вимога [24, с. 161].

У наведеній судовій справі позивач не обґрунтував підставу припинення правовідносин проживання та окремо підставу виселення. Крім того, він порушив цивільну юрисдикцію, у широкому сенсі, шляхом недотримання процедури примусового виселення. Таким чином, Верховний Суд ухвалив правомірне та справедливе рішення. Підкреслимо й те, що в наведеному випадку мешканці гуртожитку мали право на подання позову про відшкодування моральних страждань внаслідок порушення права на достатнє житло.

Окремо зазначимо, що справа про виселення у наведеному випадку розглядалась за правилами спрощеного позовного провадження. Відповідно до ст. 274 ЦПК України, у порядку спрощеного позовного провадження розглядаються справи: 1) малозначні; 2) що виникають з трудових відносин; 3) про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд [13]. Тобто примусове виселення було віднесено до малозначної справи. Малозначними справами, відповідно до ч. 6 ст. 19 ЦПК України, є: 1) справи, в яких ціна позову не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загальної позовного провадження (ч. 4 ст. 274 ЦПК) ін. [25]. Отже, у сучасному цивільному процесуальному законодавстві справи про примусове виселення віднесено до малозначних справ. При цьому при примусовому виселенні є порушеними або обмеженими або оспорюваними такі права людини, як право недоторканності житла (ст. 30 Конституції України), право на житло (ст. 47 Конституції

Україні), право на достатній життєвий рівень (ст. 48 Конституції України). Тому постають питання, чи справедливо відносити справи про примусове виселення до малозначних справ? На наш погляд, справи про примусове виселення не можуть належати до малозначних справ, і це тема для подальших жвавих наукових дискусій.

При розгляді справ про примусове виселення слід обов'язково звертатися й до положень міжнародного права. Так, зазначимо, що пунктом 15 Зауваження загального порядку № 7 встановлено наступне. Комітет ООН наполягає, що належний процесуальний захист і належний процес є важливими аспектами всіх прав людини, але вони особливо актуальні у зв'язку з таким питанням, як примусове виселення. Комітет вважає, що процесуальні засоби захисту, які слід застосовувати щодо примусового виселення, включають: (а) можливість ширшої консультації з постраждалими; (б) адекватне і завчасне повідомлення всіх постраждалих осіб щодо запланованої дати виселення; (с) інформацію про запропоновані виселення та, де це можливо, про альтернативу для всіх постраждалих, якими земля або житло мають використовуватися, бути доступними протягом розумного строку; (д) особливо там, де проживають групи людей, під час виселення мають бути присутні державні службовці або їхні представники; (е) належним чином ідентифікувати всіх осіб, які здійснюють виселення; (ф) виселення не проводити в особливо погану погоду або вночі, за винятком, якщо постраждалі особи погоджуються на інше; (г) надання засобів правового захисту; (х) надання, де можливо, правової допомоги особам, які її потребують, щоб отримати відшкодування в судах [1]. Аналізуючи наведені положення можна дійти висновку, що процедура примусового виселення складається з дій усіх державних та недержавних органів, посадових осіб з розгляду і вирішення спорів щодо примусового виселення. Тому цивільна юрисдикція у справах про примусове виселення має тлумачитися в широкому розумінні.

Висновки. Узагальнюючи наведене, враховуючи завдання дослідження, слід запропонувати наступне. Примусове виселення як правова категорія має такі характеристики: 1) випадки примусового виселення встановлюються законом або виникають внаслідок події (війна, збройні конфлікти); 2) передбачає видалення особи з житла; 3) при ньому виникає стан неможливості подальшого користування житловим приміщенням, житлово-комунальними послугами; 4) примус при виселенні полягає у тому, що рішення про виселення/подія, що призвела до неможливості користування житлом приймається/виникає поза волею особи, на нього користувач житла не може вплинути. У судовій практиці примусове виселення не виокремлено у самостійну категорію справ, іноді воно виступає похідним правовідношенням до основного спірного, зокрема в разі примусового відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені. При цьому розгляд справ, пов'язаних із примусовим виселенням, може відбуватися за правилами як адміністративного, так і цивільного судочинства. Тому цивільна юрисдикція у справах про примусове виселення має тлумачитися в широкому розумінні, зокрема як повноваження всіх державних і недержавних органів, посадових осіб з розгляду та вирішення цивільних спорів у сфері примусового виселення. Цивільна юрисдикція у справах про примусове виселення перебуває у стадії становлення, оскільки: 1) у судовій практиці не сформована окрема категорія справ про примусове виселення; 2) не відбулась імплементація положень «Зауваження загального порядку № 7 про право на достатнє житло: примусове виселення» Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних питань (1997) в українське законодавство та судову практику. Наведене підкреслює, що перспективними напрямками наукових розвідок є: дослідження примусового виселення як окремого виду спірних правовідносин; цивільної юрисдикції щодо нього; можливості використання медіації у справах щодо примусового виселення та ін.

Список використаних джерел:

1. General Comment No. 7: The right to adequate housing (Art.11.1): forced evictions. URL: <https://www.refworld.org/docid/47a70799d.html>.
2. Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>.
3. Аврамова О. Є. Виселення з житла. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, (м. Харків, 24 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осередок Всеукр. громад. організації «Асоц. цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. С. 118–122.

4. Brickell, K., Arrigoitia, M.F., Vasudevan, A. Geographies of Forced Eviction: Dispossession, Violence, Resistance. *Geographies of Forced Eviction*. Palgrave Macmillan, London. 2017. 12 January. URL: https://doi.org/10.1057/978-1-137-51127-0_1.

5. Кройтор В. А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.

6. Кройтор В. А. Теоретико-методологічні основи формування та функціонування системи принципів цивільного судочинства : автореф. ... дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2021. 40 с.

7. Кройтор В. А. Теоретико-методологічні основи формування та функціонування системи принципів цивільного судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2021. 600 с.

8. Кройтор В. А., Степаненко Т. В. Стандарти Європейського Союзу у сфері цивільного судочинства і проблема доступу до правосуддя. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2005. № 1 (2). С. 64–77.

9. Swannie B. Protection from forced eviction: what rights do social housing tenants have under human rights charters? *Australian Journal of Human Rights*. 2023. Volume 29. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1080/1323238X.2023.2226948>.

10. Стоянова Т. А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій у світлі прийняття нового цивільного процесуального кодексу / Т. А. Стоянова, І. М. Ілюпол. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право / гол. ред. Ю. М. Бисага*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Т. 2. Вип. 47. С. 13–16.

11. Чурліта Г., Стопченко К. Цивільна юрисдикція суду щодо розгляду справ про оспорування батьківства та материнства / *Національний юридичний журнал «Теорія і практика»*. 2018. Квітень. С. 103–106. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_1/23.pdf.

12. Кібенко О., Уркевич В. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/915159/>.

13. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top>.

14. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>.

15. Ільків Н. В. Судова практика у справах про відчуження земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія: Юридична. 2017. Випуск 4. С. 127–137.

16. Верховний Суд розглянув справу щодо відчуження частини земельної ділянки власника для будівництва автомобільної дороги. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/954791/>.

17. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

18. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13#Text>.

19. Кройтор В. А. Проблеми визначення предмета доказування в сучасному цивільному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 68–76. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.10>.

20. Стеценко А. А. Міжнародно-правові засади процедури примусового виселення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 194–199. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/44>.

21. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду : Закон України від 22 грудня 2006 р. № 525-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-16>.

22. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо виселення та вселення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_KCS_viselelnya.pdf.

23. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

24. Аврамова О. Є. Припинення житлових правовідносин проживання: доктринальні підходи. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність : тези конференції*. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 159–163.

25. Спрошене провадження у цивільному процесі. URL: <https://gr.pl.court.gov.ua/sud1605/pres-centr/1/431404/>.